

FÖRORD:

Den amerikanska utrikespolitiken har genomgått en snabb förändring under president Obamas år vid makten. Reträtter har genomförts liksom nedskärningar i

försvarsbudgeten. Samtidigt har utmaningarna från Kina och Ryssland ökat. Det förra kalla krigets bipolära maktkamp har nu under det nya kalla kriget blivit

multipolär. Här ges en bakgrundsanalys av de historiska rötterna till Obamas vägval och de problem som följt. Maktkamp råder mellan olika trender.

Isolationism eller interventionism? USA:s utrikespolitiska sväng under Obama

AV: ROLAND POIRIER MARTINSSON

Redan de första åren efter den amerikanska republikens födelse kan man spåra några av grundvillkoren för utrikes- och säkerhetspolitiken.

För det första; trots att man nyligen avslutat ett blodigt befrielsekrig mot England var ryggmärgsreaktionen att inte göra britterna till fiender när det gällde internationella relationer. Början på den särskilda relationen mellan USA och Storbritannien föddes i praktiken i samma stund som kriget mellan USA och England var över.

För det andra; det ”gamla” Europas ihållande misstro mot USA etablerades i samma stund som USA blev självständigt.

För det tredje; USA visade omedelbart att landet inte på något sätt hade planer på att underkasta sig allianser

som man inte själv hade makten över, en attityd som fortfarande avspeglar sig i en ambivalent hållning till FN.

För det fjärde; USA väljer våldet som en lösning på problem i mycket högre grad än Europa. Sentensen att krig inte är något annat än politik med vapen är en insikt som driver USA:s beslut när det ställs inför olika världskonflikter. Den europeiska hållningen är en helt annan: att krig är politikens sammanbrott.

USA:s geopolitiska roll har alltså en lång och komplicerad historia, där begreppen *idealism*, *realism*, *isolationism* och *interventionism* är centrala som förklaringsinstrument.

De paradigmatiske exemplen på isolationism är de mycket starka strömningar som dominerade USA

i inledningen av 1900-talets båda världskrig, då breda opinioner krävde att USA skulle förhålla sig neutralt i förhållande till kriget i Europa. Första världskriget hade redan pågått i tre år när USA förklarade Tyskland krig, och då först efter att landet själv hade blivit direkt attackerat i Nordatlanten genom blockader och ubåtsanfall på amerikanska handelsfartyg. Freden kom bara ett år efter att USA varit engagerat i sina första, direkta strider i Europa.

Historien upprepade sig vid andra världskriget, då det krävdes en japansk, direkt attack mot en amerikansk militärbas för att USA skulle gå in i kriget, två år och tre månader efter Tysklands invasion av Polen.

Den interventionistiska sidan av USA:s säkerhetspolitik har också sina paradigmatiska exempel – Korea, Vietnam, Afghanistan, Irak – och därutöver en lång rad av mer eller mindre öppna insatser utanför landets gränser: Kuba, Mexico, Balkan, Panama, Grenada, Libyen, Chile, Iran, Filipinerna, Haiti.

USA:s agerande i Karibien och Sydamerika går tillbaka på den säkerhetspolitiska doktrin som formulerades 1823 av president James Monroe – Monroedoktrinen – som slog fast att USA tar sig rätten att ingripa om länder i Nord- eller Sydamerika angrips eller hotas. Agerandet i bortre Asien motiveras av Trumandoktrinen, framförd av president Truman 1947, som implicerade att USA skulle agera för att förhindra kommunismens spridning var som helst i världen genom att ge stöd, också direkt militärt, till hotade länder.

Dessa händelser visar att det inte går att dra några partipolitiska skiljelinjer när det gäller viljan att använda våld för eget intresses skull. Spansk-amerikanska kriget 1898 för att befria Kuba startades av republikanen William McKinley, som hade starkt stöd från sin efterträdare och partikamrat Theodor Roosevelt. Inför första världskriget var det den demokratiska presidenten Woodrow Wilson som insisterade på att USA skulle stanna hemma; inför andra världskriget var det den demokratiska presiden-

ten Franklin D Roosevelt som lika kraftfullt verkade för att USA skulle engagera sig i kriget. Koreakriget inleddes under den demokratiska presidenten Harry S Truman. I början av 1960-talet var det demokraten John F Kennedy som inledde Vietnamkriget, som eskalerades av dennes demokratiska efterträdare, Lyndon B Johnson. Republikanen Richard M Nixon vann valet 1968 bland annat på löftet att ta hem de amerikanska trupperna, men kom senare att bli symbol för amerikansk aggression i Vietnam under starka protester från det demokratiska partiet.

Senare interventionistiska aktioner har utförts under ledning av såväl de republikanska presidenterna Ronald Reagan, George Bush och George W Bush, som den demokratiska presidenten Bill Clinton.

Varför har USA så ofta engagerat sig i vad som sker i världen? Frågan har långt ifrån något enkelt svar, men kan analyseras grovhugget med hjälp av motsatsparet realism och idealism. Begreppen har sina vardagsbetydelser; realisten ser situationer med kylig blick, idealismen är den drömmande världsförbättrarens. Inom filosofin har termerna tekniska betydelser, en realist tror på den faktiska existensen av exempelvis idéer, sanning, mening eller rätt och fel, medan idealisten uppfattar idévärlden som det enda som faktiskt existerar, eller åtminstone det som har primär existens i förhållande till den

ständig rörliga sinnevärld i vilken vi rör oss i vardagen.

”Realism” inom utrikes- och säkerhetspolitiken förekommer i olika versioner, men en grundläggande definition säger att stater alltid sätter sin egen säkerhet, ekonomi, maktanspråk och territorium först. Om någon läsare uppfattar det som ett självklart antagande bör man bära med sig att en organisation som FN blir högst problematisk om en realistisk syn på utrikes- och säkerhetspolitik är korrekt; i stället för att mötas i ett transnationellt organ för att lösa globala problem eller problem som är begränsade till nationer eller regioner, kommer FN att vara inget mer än ytterligare en arena där enskilda nationer slåss för sina intressen. Samma sak kan då sägas om globala miljöinitiativ och aspekter av Europeiska Unionens arbete.

”Idealismen” utgår också från den egna nationen, men premissen är att varje nation är bärare av egna värderingar och normer, och utrikes- och säkerhetspolitiken bör formars så att den avspeglar dessa. En svag version betyder att nationens aktioner och agerande inom utrikes- och säkerhetspolitik bör utföras på ett sådant sätt att det inte strider mot vad man moraliskt och juridiskt tillåter inom det egna landets gränser. En stark version säger att nationens utrikes- och säkerhetspolitik har till syfte att sprida det egna landets värderingar och normer till andra länder.

Det är uppenbart att dessa båda begrepp har direkt relevans för idén om USA som världspolis. På hemmafronten kommer de att avgöra i vilka sammanhang det är rätt för USA att utöva makt utanför sina egna gränser; bör det ske enbart när nationens egna intressen står på spel (realism) eller kan det ske för att implementera amerikanska värderingar och normer om frihet och demokrati i andra länder (stark idealism)?

Naturligtvis kan de båda motiven samverka – till exempel skulle ett demokratiskt Iran gynna USA säkerhetspolitiskt – men i grunden handlar de om skilda perspektiv.

På samma sätt kommer synen på USA som världspolis att bestämmas av andra länders hållning i frågan om realism och idealism. Realisten kommer aldrig att kunna se USA utöva sin makt externt som något annat än maktspel för egna syftens skull, idealisten kan däremot se amerikansk intervention som exempel på en genuin vilja att sprida frihet och demokrati – den gode världspolisen.

Det finns exempel på när USA agerat enligt idealistiska principer. På 1980-talet tog Ronald Reagan sin hand från Filippinerna trots att diktatorn Ferdinand Marcos var en pålitlig allierad; George Bush invaderade Panama och Bill Clinton ingrep i Haiti till synes enbart för att säkra demokratin. Under den arabiska våren gav USA inget stöd till Hosni

Mubarak i Egypten, trots att dennes fall innebar att USA förlorade en mycket viktig allierad i Mellanöstern.

Samtidigt har USA samverkat med diktaturer av strategiska skäl, Marcos och Mubarak är bara två exempel, men listan kan göras lång. De mest ökända är Saddam Hussein och Augusto Pinochet. Man har också medverkat till – eller åtminstone medgivit – att avsätta demokratiska regimer som uppfattats som svaga ur ett amerikanskt perspektiv: Mossadegh i Iran, Árbenz i Guatemala, Allende i Chile.

Det mest aktuella och tydliga exemplet på den här sortens idékonflikt såg vi när USA på våren 2003 invaderade Irak i efterspelet till massmorden den 11 september 2001. Var invasionen motiverad av hämnd? Eller var den motiverad av att skydda USA:s egna säkerhetsintressen med tanke på Iraks möjligheter att på olika sätt sponsra framtida attacker mot amerikanska medborgare och diktaturens inbyggda förmåga att skapa instabilitet i Mellanöstern? Ville man skapa ett demokratiskt Irak som motor för utveckling i regionen, ungefär som Västtyskland i Europa efter andra världskriget? Eller motiverades man helt enkelt av Iraks oljereserver?

Återigen är de olika motiven för en invasion inte motsägelsefulla, och de olika positionerna leder inte till några slutsatser. Om USA:s motiv var att säkerställa Iraks oljereserver, vore det fel? Är det bra att en uppenbart expansio-

nistisk, grym och oberäknelig diktator äger en resurs som garanterar att han kan finansiera sina aggressiva intentioner? Så USA anföll Irak för oljans skull? Ökar inte det sannolikheten för demokrati i landet och regionen?

Det är också fullt möjligt att, å ena sidan, som realist betrakta USA som ett land som alltid agerar i eget intresse och, å andra sidan, ändå förspåka ett starkt och aktivistiskt USA på den internationella scenen. En sådan hållning skulle utgå från tanken att vi står inför ett första val mellan en dominerande kraft eller avsaknad av en dominerande kraft.

I det senare fallet kan vi se två scenarier; antingen att det saknas en kraft till vilken alla måste förhålla sig, eller att vi lever under någon form av terrorbalans, där två eller flera suveränt överlägsna makter dels dominerar globalt, dels håller varandra i schack till följd av att ett misslyckande skulle ge katastrofala konsekvenser för en eller alla.

I det första fallet, en värld utan någon dominerande makt, tycks risken för krig och kaos runt om i världen vara mycket hög. Kina och Taiwan, Nord- och Sydkorea, Ryssland och Ukraina, Iran, Syrien och Israel är bara några exempel där framtiden vore oförutsägbar och farlig i ett läge där drastiska åtgärder inte omedelbart skulle straffas av i det här fallet USA.

Om Kina enväldigt skulle underkasta sig Taiwan kommer landet att

omedelbart utsätts för ett direkt militärt hot från USA i form av mobilisering av den amerikanska Stilla Havsflottan, som redan vid flera tillfällen positionerat sig utanför Taiwan när Kina visat aggressiva tendenser.

Sedan 2005 har Kina en lag som olagligförklarar Taiwans självständighet och tillåter Kina att anfälla Taiwan när som helst och under godtyckliga omständigheter. I februari 2014 förklarade Kinas ansvarige minister för relationen till Taiwan, Zhang Zhijun, vid det första mötet mellan Taiwan och Kina sedan 1949, att det var ett första viktigt steg som Kina önskade skulle följas av ett andra och ett tredje: "Förhoppningsvis blir varje steg stabilt." Sällan har ett förtäckt hot varit mindre förtäckt.

Risken att relationen blir "turbulent", förklarade Zhang, ligger i att USA "vidhåller sin 'tveksamma strategi' vad beträffar försvaret av Taiwan". I klarspråk betyder det att Kina har starka och nära förestående planer att utmana USA om Taiwan. Det amerikanska svaret kommer att vara betydelsefullt för hur Stilla Havsregionen förhåller sig framöver till Kina respektive USA. Under senare decennier har USA viktat sin militära närvaro mot Asien och placerat ut baser närmast i en ring runt Kina. Sannolikheten för att en konfrontation av något slag kommer att leda till att Kina antingen lägger sin del av världen under sig eller

stoppas av respekt för USA:s närvaro måste betraktas som mycket stor.

Med andra ord, i den stund USA förlorar förmåga eller vilja att använda sin kraft att försvara Taiwan kommer dess frihet att bytas mot kinesiskt styre och hela Asien känna Kinas skugga på ett alldeles nytt sätt. Eller så kommer någon annan global kraft att garantera Taiwans demokrati. Vilken?

Nordkorea utgör ett ständigt hot mot det fria Sydkorea och gränsen mellan de två länderna är världens kanske mest volatila. Till detta kommer att Nordkorea med sin stående militär och reservtrupper har världens största försvarsmakt, medan Sydkorea ligger på plats tolv över de länder som lägger mest pengar på sin militär. USA har stark närvaro i Sydkorea och är trots Nordkoreas talrika krigsmakt militärt överlägset landet. En attack från Nordkorea skulle leda till omedelbara bestraffningsåtgärder som med stor sannolikhet skulle involvera regimskifte.

I den stund USA förlorar förmåga eller vilja att använda sin kraft att försvara Sydkorea är risken för ett stor-krig mellan de båda länderna omedelbart överhängande, och det är svårt att teckna ett sådant scenario utan stor risk för att åtminstone Japan och Kina blir direkt militärt inblandade. Därefter kan vad som helst hända.

Om USA drar tillbaka sitt försvar för Sydkorea är steget till öppen konflikt mellan länderna betydligt

kortare än i dag. Eller så kommer någon annan global kraft att garantera Sydkoreas demokrati. Vilken?

Ukraina tillhör vad Ryssland brukade referera till som sitt "nära utland", en samling länder som i praktiken räknats stå under ryskt bestämmande, och som dels utgjort en buffert mot västmakter, dels givit strategiska möjligheter för Ryssland att placera ut sina baser. Den ryska Svarta Havsflottan i Sevastopol, som ger landet tillgång till Medelhavet och därifrån Atlanten, är ett sådant exempel.

I dag är Ukraina en fri nation, men när landet visade tecken på att söka sig västerut mot EU, dröjde det inte länge innan Ryssland mycket handfast visade att man fortfarande betraktar Ukraina som sitt. De ryska militära aktionerna utbröt samtidigt som USA är krigstrött och skär ner i sin militärbudget, delvis har lämnat över ansvaret för Nato i Europa till dess europeiska medlemsländer, och har en president som oupphörligen upprepar att samtal, inte konflikt, är vägen att lösa upp globala spänningar.

Det är en rimlig tanke att Ryssland inte hade agerat aggressivt mot Ukraina om USA uppfattats som lika formidabelt i dag som under merparten av efterkrigstiden.

Händelseutvecklingen i Ryssland kan vara ett exempel på en värld utan ett starkt USA som tar på sig – och tillåts ta på sig – rollen som världspolis. En sådan situation leder till oro

inom EU, som utan tät uppbackning av ett starkt och villigt USA knappast kan stå emot ett expansivt Ryssland som bit för bit knappar åt sig ett inflytande som närmar sig det Sovjetunionen ägde.

Om Ryssland utan reellt motstånd skulle lyckas lägga under sig Ukraina och göra landet till en informell lydstat, då är det svårt att tänka sig att landet inte i nästa skede riktar blickarna mot andra fria länder, som en gång tillhörde Rysslands nära utland.

Kriget i Georgien 2008 kan i en sådan framställning uppfattas som en testballong. När president George W Bush uttalade att USA inte hade för avsikt att lämna Georgien ensamt, och också Nato gav kraftiga motreaktioner, var det en tillräckligt stark signal för Ryssland att stanna åtminstone halvvägs. President Bush valde vidare att sända amerikansk militär till stridsområdet med förnödenheter, ytterligare en markering att USA var villigt att lägga kraft bakom orden. Då satte USA:s närvaro stopp för en direkt, rysk expansion.

Det ryska agerandet mot Ukraina bör också ses som en ny testballong från Ryssland; i vilken mån tillåter USA i dag rysk aggressivitet i sitt nära utland?

Det är i sammanhanget svårt att bortse från betydelsen av USA:s agerande gentemot Iran och Syrien. Under den tid Iran rört sig mot att bli en kärnvapennation (med uttalade hot

att skicka stridsspetsar mot Israel och med kapacitet att nå Europa) har USA agerat svagt. Landet led svårt under sanktionerna och ges nu tillfälle att återhämta sig. Samtidigt utgör avbrottet i kärnvapenprogrammet knappast något mer än halt på stället. I samma stund som Iran bestämmer sig för att fortsätta utveckla kärnvapen kommer man att kunna börja där man slutade.

När det gäller Syrien har USA protesterat kraftigt mot Assadregimen, men inte agerat. Ryssland har agerat i direkt opposition mot USA, blundat för Assads användning av kemiska vapen, och givit vapenhjälp och ekonomisk hjälp till regimen. **Kan Putins djärvhet i Ukraina förstås mot bakgrund av USA:s svaga agerande gentemot Syrien och Iran?**

Ryssland agerar för att stärka sina positioner i Mellanöstern, samtidigt som USA har förlorat viktiga allierade i samband med den arabiska våren. Till det kommer regioninterna korskonflikter mellan stormakter som Saudiarabien, Iran, Irak och Egypten. Det är mot bakgrund av detta man bör se USA:s beslut att skyndsamt dra hem sina trupper från Irak: en inrikespolitisk åtgärd till synes utan hänsyn till global säkerhetspolitik, och därmed också en implicit isolationistisk åtgärd.

Det finns alltså i nuläget åtminstone tre hotbilder i världen som enligt realistiska scenarier kan utvecklas till antingen direkta krig eller åtminstone geopolitiska omritningar av kartan

som direkt skulle sätta press på väst och en mängd demokratiska och fria länder: Taiwan, Sydkorea och Mellanösternkomplexet/Rysslands nära utland.

Frågan inställer sig: vad skulle USA ha kunnat göra annorlunda för att inte försätta sig i den ytterst sårbara position i vilken världen befinner sig i dag? Att fatta beslut i

efterhand är en lyx som politiker inte äger, men eftersom erfarenheter också kan innebära lärdomar för framtiden kan det finnas skäl att ställa några frågor om amerikanska beslut.

USA har åtnjutit mer eller mindre starkt förtroende i omvärlden under hela efterkrigstiden, med undantag för Vietnamkriget. Invasionen av Irak skadade landets anseende för överskådlig framtid och har gjort det svårare för USA att agera vid kriser i omvärlden, dels till följd av omvärldens reaktioner, dels då den till synes hopplösa ockupationen väckt landets isolationistiska tendenser.

Kanske är den starkaste orsaken till USA:s försvagade ställning som global garant för demokrati och fred dock inte landets säkerhetspolitiska agerande, utan den försvagade ekonomin på hemmaplan. Fortfarande är USA världens utan konkurrens starkaste militärmakt, men vissa besparingar har inletts och man har tydligt signalerat till Europa att USA inte kommer att bära en lika stor del av kostnaderna för Nato i Europa som tidigare.

Sammantaget har detta inneburit en tveksamhet från västliga demokratier att stödja USA i krissituationer. En faktor utanför USA som försvagat landets roll som global garant för fred och demokrati kan vara EU:s framväxt och vilja att positionera sig som en säkerhetspolitisk kraft i egen rätt. Men det går inte att undvika president

Obamas i förhållande till tidigare amerikanska presidenter avvikande attityd till utrikes- och säkerhetspolitik. Hans ovilja att spänna musklerna kan dock inte enbart tillskrivas hans egna attityder, utan måste förklaras med hänvisning till den växande opinionen för isolationism i USA i samband med

krigen i Afghanistan och framför allt Irak.

Om vi når slutsatsen att stabilitet kräver en dominerande kraft, vad har vi att välja mellan? I dag finns USA och FN som alternativ, men det lär inte dröja länge innan Kina och Ryssland också gör anspråk på uppdraget.

FÖRFATTAREN:

Fil dr Roland Poirier Martinsson är filosof och författare, kolumnist i Svenska Dagbladet. Han har utgivit bland annat *Arkimedes. Matematiker, vapenmakare, stjärnskådare* (Norstedts), *Sånt är livet: om vetenskapens sökande efter livets början* (Norstedts), *Russells kalkon: om hur Gud och vetenskapen formade den västerländska kulturen* (Norstedts). 2008 grundade han Timbros medieinstitut. Han är bosatt i Austin, Texas..

© Författaren och Frivärld 2015. Att kopiera rapporten är inte tillåtet utan tillstånd från Frivärld.